

K niektorým otázkam štandardov učiteľského vzdelávania v SR

Jolana Hroncová a Martin Hronec

Abstrakt: V príspevku sú analyzované niektoré dôsledky transformačných a integračných procesov na učiteľské vzdelávanie v Slovenskej republike. Ťažisková pozornosť je upriamená na štandardy učiteľského vzdelávania v zmysle bolonského procesu a nových požiadaviek na akreditáciu študijných odborov.

Kľúčové slová: štandardy, učiteľské vzdelávanie, integračný proces, transformačné premeny, Európsky systém transferu kreditov, profesijný profil

Abstract: This article analyses consequences of transformation and integration processes for teacher education in the Slovak Republic. The contribution gives attention to the standards in teacher education in sense of the Bologna process and new needs to accreditation of study areas.

Key words: standards, teacher education, process of integration, transformation changes, European Credit Transfer System, profile of profession

Príčiny a atribúty transformačných premien vysokého školstva v SR

Nástup transformačných spoločenských zmien v Slovenskej republike po roku 1989 si vyžiadala aj zmeny v oblasti výchovy a vzdelávania. Slovenská republika, tak ako aj ostatné postkomunistické krajiny, prestala byť závislá na ideologickom vplyve a kopírovaní „sovietskeho vzoru“, čo umožnilo aj vysokoškolskému vzdelávaniu väčšie možnosti spolupráce a integrácie medzi vyspelé európske krajiny.

Európsky integračný proces si vyžiadala v tranzitívnych krajinách radikálne zmeny nielen v oblasti politiky a ekonomiky, ale aj v oblasti vysokoškolského vzdelávania, včítane učiteľského vzdelávania. Vzdelávanie bolo deklarované za jednu z najvýznamnejších priorít vlád Slovenskej republiky v transformačnom období po roku 1989, o čom svedčí aj Programové vyhlásenie vlády z roku 1998. Toto programové vyhlásenie reagovalo na Svetovú deklaráciu o vysokoškolskom vzdelávaní pre 21. storočie, prijatú UNESCO na Svetovej konferencii o vysokoškolskom vzdelávaní v októbri 1998 v Paríži. V júni 1999 bola prijatá Bolonská deklarácia, ktorú podpísali ministri

školstva z 31 krajín Európy, vrátane ministra školstva SR. Obidva tieto dokumenty ovplyvnili vývoj vysokého školstva v Európe a jeho reformu tak, aby zodpovedala súčasným i budúcim požiadavkám.

Bolonská deklarácia kladie dôraz na zvýšenie medzinárodnej konkurencieschopnosti európskeho systému vysokoškolského vzdelávania a akcentuje tieto úlohy v jeho ďalšom rozvoji (Hronec, 2004, s. 16–17):

- Prijatie systému ľahko čitateľných a porovnateľných akademických hodnôt aj prostredníctvom zavedenia Dodatku diplomu, s cieľom podporiť možnosti európskych občanov uplatniť sa na trhu práce a medzinárodnú konkurencieschopnosť európskych systémov vysokoškolského vzdelávania.
- Prijatie systému štúdia založeného v podstate na dvoch hlavných cykloch – pregraduálnom a graduálnom, ktoré pozostávajú z troch stupňov. Prvý cyklus predstavuje bakalárske vzdelávanie, ktoré je zároveň aj prvým stupňom vysokoškolského vzdelávania. Prístup do druhého cyklu bude vyžadovať úspešné zavŕšenie prvého cyklu štúdia, trvajúceho minimálne tri roky. Titul bakalár, udelený po prvom cykle, má tiež byť relevantný pre európsky trh práce ako vhodný stupeň kvalifikácie. Druhý cyklus obsahuje druhý a tretí stupeň vysokoškolského vzdelávania. Druhý stupeň by mal viesť k akademickej hodnote magister, inžinier alebo doktor, ako v mnohých európskych krajinách. Tretí stupeň obsahuje doktorandské vzdelávanie s akademickou hodnotou PhD. Príprava v druhom a treťom stupni obsahuje okrem odbornej aj vedeckovýskumnú činnosť v rámci diplomovej a dizertačnej práce.
- Vytvorenie systému kreditov – ako je ECTS – ako vhodného prostriedku na podporu širokej študentskej mobility. Kredity by sa mohli získavať aj v iných druhoch vzdelávania než je vysokoškolské, vrátane celoživotného vzdelávania, v prípade, že ich uznáva príslušná prijímajúca univerzita.
- Podpora mobility a odstraňovanie prekážok voľného pohybu so zvláštnou pozornosťou na:
 - študentov – ich možnosti prístupu k štúdiu a výučbe a s tým súvisiace služby
 - učiteľov, vedeckých a administratívnych pracovníkov – uznávanie a valorizáciu obdobia absolvovaného v európskom súťažnom výskume, výučbe a výcviku bez poškodenia ich štatutárnych práv.
- Podpora európskej spolupráce pri zabezpečovaní kvality s ohľadom na rozvoj porovnateľných kritérií a metodológií.
- Podpora nevyhnutnej európskej dimenzie vo vysokoškolskom vzdelávaní, zvlášť vzhľadom na prípravu študijných plánov, spoluprácu medzi inšti-

túciami, mobilné schémy a integrované programy štúdia, výcviku a výskumu. (Bolonská deklarácia, 2004)

Pri dosahovaní týchto cieľov sa má plne rešpektovať rôznorodosť kultúr, jazykov, štátnych vzdelávacích systémov a autonómia univerzít, a dosiahnuť tak zjednotenie európskeho priestoru vysokoškolského vzdelávania.

V zmysle týchto dokumentov pristúpila väčšina európskych krajín k reformám svojich vysokoškolských systémov. Na Slovensku podkladom pre takúto reformu bola Konceptcia ďalšieho rozvoja vysokého školstva na Slovensku pre 21. storočie, ktorú schválila vláda v auguste roku 2000 a ktorú potvrdilo aj programové vyhlásenie vlády v roku 2002; legislatívnym základom reformy sa stal Zákon číslo 131 z roku 2002 Z. z., o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý Národná rada Slovenskej republiky schválila 21. februára 2002 a ktorý nadobudol účinnosť 1. apríla 2002. V novembri 2003 bola zákonom číslo 528/2003 Z. z. prijatá novela tohto zákona, ktorá odstránila niektoré nedostatky a upravila niektoré otázky dôležité z hľadiska práva Európskej únie. (Správa o priebehu reformy, 2004) V zmysle tohto zákona má byť vysokoškolské vzdelávanie prístupné všetkým uchádzačom, ktorí majú predpoklady pre jeho úspešné absolvovanie a nutná je orientácia celého vysokoškolského systému na potreby študenta.

2 Štandardy učiteľského vzdelávania v SR

Učiteľské vzdelávanie v SR prešlo v posledných rokoch zásadnými zmenami, ktoré vyplývali z transformačných procesov, Bolonskej deklarácie a integračných procesov v Európe.

Po roku 2000 začal prechod na kreditový systém vzdelávania vo všetkých prvých ročníkoch na väčšine univerzít podľa Európskeho systému transferu kreditov – ECTS (European Credit Transfer System). ECTS bol vyvinutý Európskou komisiou za účelom vytvorenia spoločných postupov na garanciu akademického uznania štúdia v zahraničí. Poskytuje prostriedky porovnávania a hodnotenia obsahu a výsledkov vzdelávania a umožňuje ich uznať a prenášať medzi jednotlivými vzdelávacími inštitúciami. ECTS uľahčuje a podporuje medzinárodnú mobilitu študentov ako aj mobilitu v rámci fakúlt a vysokých škôl. Študenti môžu časť štúdia absolvovať na iných fakultách a vysokých školách doma i v zahraničí. Základnou podmienkou fungovania kreditového systému je poskytnutie informačného balíka študentom, t. j. kompletných informácií o štúdiu, v ktorom sú všetky predmety – kurzy študijných programov popísané z hľadiska semestrov, obsahu a pridelených kreditov. Za rok študent musí získať 60 kreditov, za semester 30. V päťročnom magisterskom štúdiu musí študent získať 300 kreditov, v trojročnom bakalárskom štúdiu 180.

Aj napriek skutočnosti, že vysokoškolské vzdelávanie sa v rámci kreditového systému a aj v iných ukazovateľoch, v zmysle požiadaviek Bolonskej deklarácie, približuje európskemu systému vzdelávania, je potrebné aj v rámci učiteľského vysokoškolského vzdelávania riešiť ešte mnoho problémov. Jedným z nich je aj príprava štandardov učiteľského vzdelávania, pretože v súčasnosti na Slovensku ani de facto, ani de iure, kodifikované štandardy učiteľského vzdelávania neexistujú. Riešenie tohto problému sa nachádza iba v štádiu prípravy. Snahy o určitú štandardizáciu a kompatibilitu so zahraničím v oblasti curicul možno vidieť v príprave nových študijných odborov a programov na akreditáciu v akademickom roku 2003/2004. Pri tvorbe nových študijných odborov vychádzali fakulty zo záväznej Sústavy študijných odborov vysokoškolského vzdelávania Slovenskej republiky, vydanej rozhodnutím Ministerstva školstva SR č. 2090/2002-sekt. zo dňa 16. decembra 2002. Akreditačná komisia ako poradný orgán Vlády SR, v spolupráci s Ministerstvom školstva SR poskytli vysokým školám záväzné opisy študijných odborov i kľúčových tém v obsahu študijného odboru na jednotlivých stupňoch vzdelávania, ktoré museli vysoké školy zapracovať do akreditačných spisov predkladaných študijných programov minimálne v rámci 60 %. Akreditačná komisia pri posudzovaní programov kládla na transfer nosných disciplín a tém veľký dôraz.

Novoakreditované študijné odbory sa budú od akademického roka 2005/2006 realizovať prevažne ako trojstupňové vysokoškolské vzdelávanie. Prvý stupeň predstavuje bakalárske štúdium (väčšinou trojročné) a druhý stupeň magisterské štúdium (dvojočné), ktoré zahŕňa aj vedecko-výskumnú činnosť v rámci diplomovej práce. Tretí stupeň predstavuje doktorandské štúdium (PhD.).

Učiteľské vzdelávanie podľa novoakreditovaných odborov sa bude členiť na nasledovné časti:

- učiteľstvo akademických predmetov,
- učiteľstvo profesijných predmetov a praktickej prípravy,
- učiteľstvo umeleckých a výchovných predmetov.

Učiteľstvo pre prvý stupeň základnej školy je obsiahnuté v študijnom odbore predškolská a elementárna pedagogika v rámci dvojočného magisterského štúdia, ktoré nadväzuje na trojročné bakalárske štúdium v študijnom programe predškolská a elementárna pedagogika.

Východisko obsahu učiteľského vzdelávania na učiteľských fakultách predstavuje „spoločný základ pre 1. a 2. stupeň vysokoškolského vzdelávania“, za ktorý študenti získavajú 46 kreditov za povinné predmety, 10 kreditov za povinne voliteľné predmety a 4 kredity za výberové predmety. Do povinných predmetov spoločného základu patria nasledovné teoretické disciplíny:

sociálne a filozofické základy výchovy, všeobecná, vývinová, pedagogická a sociálna psychológia, biológia dieťaťa, úvod do pedagogických vied, teória výchovy a pedagogická diagnostika, teória vzdelávania, organizácia a legislatíva školstva, špeciálna pedagogika, integrovaná výchova, alternatívne pedagogické koncepcie, poruchy vývinu osobnosti.

Súčasťou všeobecného základu je aj priebežná a súvislá prax zo zvolených aprobačných predmetov (spolu študent získa 46 kreditov). Povinne voliteľné predmety (10 kreditov) sú zamerané tiež pedagogicko-psychologicky a obsahujú nasledovné disciplíny: psychológia osobnosti, pedagogická komunikácia, multimediálna technika, technológia vzdelávania, psychohygiena a duševné zdravie, pedagogika voľného času, výchova k manželstvu a rodičovstvu, školská psychológia, komparatívna pedagogika, psychológia tvorivosti a prevencia sociálno-patologických javov. Povinné a povinne voliteľné teoretické predmety zabezpečujú najmä katedra pedagogiky a katedra psychológie, odborné práce sa uskutočňujú pod garanciou gestorujúcich kateder.

Voliteľné predmety predstavujú ponuku 27 predmetov rôzneho zamerania, na realizácii ktorých participujú takmer všetky katedry. Študenti môžu za voliteľné predmety získať 4 kredity.

V súčasnom období expertná skupina Ministerstva školstva SR (v zložení garant: Mgr. Luboslav Drga – MŠ SR, členovia: doc. PhDr. Marta Černotová, CSc., doc. PhDr. Bronislava Kasáčová, CSc, PaedDr. Ivan Pavlov, PhD., PaedDr. Miroslav Valica, PhD., a i. v spolupráci s riešiteľmi projektu KEGA „Učiteľské vzdelávanie a pedagogická spôsobilosť jeho absolventov“: prof. PhDr. Beata Kosová, CSc. – dekanka PF UMB Banská Bystrica, doc. PhDr. Milan Portik, CSc. – dekan PF PU Prešov, doc. PhDr. Branislav Pupaľa, CSc. – prodekan PF Trnava) pripravuje rámcový návrh kariérového systému profesionálneho rozvoja učiteľov na Slovensku. V jeho rámci sa počíta aj s vytváraním profesijných štandardov, ktoré majú byť koncepčným východiskom profesijného rozvoja učiteľov a ich kontinuálneho vzdelávania. Profesijné štandardy musia byť odvodené z profesijných kompetencií učiteľov. Dôvody na vytvorenie profesijného štandardu na Slovensku sú podľa expertnej komisie nasledovné (Valica, 2004):

1. rôzne profesie a zamestnanci sú definovaní v podobe profesijných profilov (t.j. štandardov), zatiaľ čo o profesii učiteľa sa zatiaľ iba špekuluje,
2. štandardy umožňujú v porovnaní s inými profesiami, inými kategóriami vo vnútri profesie „učiteľ“ aj porovnanie kvality vzdelávacích programov a ich výstupov,
3. profesijný štandard vymedzuje učiteľstvo ako expertnú profesiu,
4. štandardizácia poskytuje rámec na zisťovanie kvantity a kvality profesijných výkonov učiteľov a argumentáciu pre zmenu platových noriem,

5. štandardy vymedzujú rámec pregraduálneho a kontinuálneho vzdelávania, profesijného a kariérového rozvoja učiteľov.

Kostrou návrhu kariérového systému je kariérový poriadok pre učiteľov. Predstavuje sústavu aktivít na vzostupnej dráhe v profesii založených na zvyšovaní, prehľbovaní a rozširovaní odborných a pedagogických kompetencií, ktoré vedú k vyššiemu finančnému oceneniu a profesijnému statutu, prestíži. Kariérový poriadok je súbor pravidiel na realizáciu služobného a platového postupu v učiteľskej profesii.

Kariérový stupeň (služobný stupeň) kariérového poriadku – vyjadruje mieru preukázateľného osvojenia profesijných kompetencií (pedagogických a odborných spôsobilostí) v rôznych oblastiach výkonu profesie, ktoré učiteľ získava prostredníctvom kontinuálneho vzdelávania a seba vzdelávania.

Kreditový systém slúži na započítavanie akreditovaných vzdelávacích programov, ktoré absolvuje učiteľ v rámci svojho profesionálneho rozvoja. Kredity v navrhovanom kariérovom poriadku budú podmienkou pre prihlásenie sa na 1. a 2. atestáciu. Súčasne budú podmienkou tzv. akcelerovaného platového postupu do vyššieho platového stupňa, čo umožní učiteľovi v ideálnom prípade dosiahnuť najvyšší platový stupeň za polovičný čas svojej profesionálnej dráhy. V oboch prípadoch bude stanovené kritérium na získanie kreditov, napr. počtom dní absolvovaného kontinuálneho vzdelávania, pričom ich počet bude kritériom na prihlásenie sa na atestáciu i pre akcelerovaný platový postup. Kreditný systém teda umožní aktívnym a tvorivým učiteľom vyššie a rýchlejšie platové ohodnotenie v procese ich celoživotnej profesijnej dráhy.

Vypracovanie návrhu kariérového systému profesionálneho rozvoja učiteľov predpokladá zvýšenú aktivitu Ministerstva školstva SR a intenzívnu prácu expertných tímov, ktoré musia pripraviť celoštátne kompetenčné profily a štandardy absolventov učiteľských fakúlt, učiteľov, učiteľov jednotlivých služobných stupňov a dohodnutých kariérových pozícií. Navrhovaný kreditný systém bude potrebné prepojiť tiež s novým platovým poriadkom.

Vytvorenie nových štandardov učiteľského vzdelávania musí vychádzať z vymedzenia spôsobilostí a kompetencií profesie učiteľa. Helus (1995) ich v rámci pedagogických fakúlt vymedzil nasledovne:

1. *Odborno-predmetové* – t.j. kompetencie vo vedeckých základoch daných predmetov.
2. *Psychologické* – t.j. kompetencie v spôsoboch pohľadov na žiakov a študentov z hľadiska ich vekových a individuálnych zvláštností, možností i bariér rozvoja, vytvárania vzťahov a postojov k hodnotám a pod.
3. *Pedagogicko-didaktické* – t.j. kompetencie v postupoch práce s učivom, tak, aby sa toto učivo pretváralo na informovanosť a spôsobilosť osob-

nosti myslieť v danej oblasti, vytvárať si názory, diskutovať, ďalej sa samostatne orientovať a pod.

4. *Komunikatívne* – tzn. kompetencie vo vytváraní vzťahov a pospolitosti medzi učiteľom a žiakmi a medzi žiakmi navzájom, vo vytváraní klímy súžitia, v rozvíjaní základov občianskej spolupatričnosti a pod.
5. *Riadiace (pedagogicko-manažérske)* – tzn. kompetencie v realizácii možností využívať vzdelávaciu potencialitu obce a uplatňovať záujmy školy (triedy, detí) v obci, uvádzať deti do širších súvislostí reálneho života okolia a vnášať tento život do diania školy (triedy).
6. *Poradenské a konzultatívne* – najmä vo vzťahu k rodičom. Učiteľ je často prvým, kto rozpozná zvláštnosti detí (v zmysle mimoriadneho nadania, ale aj rôznych nedostatkov a handicapov, v zmysle rôznych smerov ich individuality), a tak jeho kompetencia v práci s rodičmi má dalekosiahly význam.
7. *Plánovacie a pre projektovanie stratégií* – pre výchovno-vzdelávaciu prácu so žiakmi a študentmi, podieľať sa na tvorbe programov školy, tlmočiť ich verejnosti a obhájiť ich.

„Konceptia a kvalita profesionálnej prípravy sa v súčasnosti považuje za kardinálny problém obsahových zmien. Nové programy pregraduálnej prípravy nemajú byť len čiastkovými inováciami, pretože majú smerovať k utváraniu profesionálnej kompetencie budovanej na kľúčových spôsobilostiach prostredníctvom profesionálnej prípravy.“ (Kasáčová, 2004)

V súčasnosti sa v Slovenskej republike pripravuje zákon o výchove a vzdelávaní, v ktorom budú zapracované základné tézy o učiteľovi. Snahou učiteľskej verejnosti je, aby bol vypracovaný aj zákon o pedagogickom zamestnancovi, kde by mali byť vyjadrené aj požiadavky na učiteľské spôsobilosti a kompetencie. Je nutné, aby sa štandardy premietli aj do pregraduálnej a postgraduálnej prípravy učiteľov.

Vypracovanie štandardov učiteľského vzdelávania a kariérového systému profesionálneho rozvoja učiteľov je úloha, s ktorou sa musí vysporiadať zrejme nielen Slovenská republika, ale aj iné krajiny euroregiónu. Bolo by žiadúce, keby sa v tomto smere rozvinula odborná diskusia aspoň v rámci krajín V4, aby štandardy boli navzájom porovnateľné a kompatibilné. Uvedomujeme si však, že nie je možné úplne prenášať modely a skúsenosti z iných krajín bez rešpektovania vlastných národných špecifik.

Literatura

- Bolonská deklarácia* [on-line]. 2000 [cit. 2004], s. 2. Dostupné na: http://www.srk.sk/sk/Bolonsky/Bolonska_deklaracia.doc
- HELUS, Z. Jak dál ve vzdělávání učitelů? *Pedagogika*, 1995, roč. 45, č. 2, s. 105–109.
- HRONEC, M. Vývoj ekonomického vzdelávania v školskom systéme na Slovensku po roku 1989. Projekt dizertačnej práce. Banská Bystrica: 2004.

- KASÁČOVÁ, B. *Učiteľská profesia v trendoch teórie a praxe*. Prešov, 2004. ISBN 80-8045-352-7.
- VALICA, J. Rámcový návrh kariérového systému profesionálneho rozvoja učiteľov na Slovensku. *Pedagogické rozhľady*, 2004, č. 4, príloha.
- Správa o priebehu reformy vysokého školstva na Slovensku a jej dopadoch na študentov vysokých škôl* [on-line]. Bratislava: MŠSR, 2004 [cit. 2004-08-06], s. 5. Dostupné na: http://www.education.gov.sk/igrsvs/igr_doc_20040421_1_sprava_o_reforme_VVS_NRSR.doc.

HRONCOVÁ, J., HRONEC, M. K niektorým otázkam štandardov učiteľského vzdelávania v SR. *Pedagogická orientace* 2005, č. 1, s. 67–74. ISSN 1211-4669.

Adresa autorov: Prof. PhDr. Jolana Hroncová, PhD., Pedagogická fakulta UMB, Banská Bystrica, jhroncova@pdf.umb.sk, Ing. Martin Hronec, Ekonomická fakulta UMB, Banská Bystrica, martin.hronec@umb.sk